

De bygger på vissa precisa förutsättningar, framför allt om att vi inte får tillräcklig förvarning. Det kommer säkert att ifrågasättas av politikerna.

– Ja, vad händer i ditt scenario, om vi i stället får ett mobiliseringsbeslut ett dygn före krigsutbrottet? frågade ÖB, vänd till Strid.

– Problemet som jag försökt åskådliggöra, sade Anders, som nu lät lite trött på rösten, är att "krigsutbrottet" inte längre är alldeles lätt att definiera. Krigshandlingarna inleds på ett smygande sätt med efter hand allt kraftigare sabotage. Om vi får en sådan nådatid att vi *helt ostört* kan mobilisera i ett dygn, då är det nog troligt att angreppet misslyckas, trots att arméförbanden knappast är stridsdugliga direkt efter mobilisering. Men ett så gynnsamt läge tror jag inte på. Allt vi sett på senare år av underjordisk aktivitet och undervattensverksamhet talar för att vi knappast får höja vår beredskap ostörda. Angriparen *kommer att* ha funnit våra svaga punkter och slå mot dem. Han drog in luft och beslöt sig för att nu måste det bli sagt.

– Tyvärr är vi illa ute i den här argumentationen, eftersom vi hela tiden hållit inne med våra bedömningar av ubåtsincidenterna och annan illegal verksamhet. Vi har aldrig sagt öppet vad vi tror om dess avsikt. Dessutom har vi låtit lura oss att ställa allt högre krav på bevisning. Resultatet är att folk börjat tvivla alltmer på att det verkligen finns något hot eller ens några ubåtar. Ska vi nu gå ut och klargöra hur vi bedömer hotet, får vi erkänna ett och annat misstag och vara beredda på politisk konfrontation.

Anders, som hade arbetat sig upp till återhållen vrede, satte sig tvärt. Tystnaden var öronbedövande, men bröts av Lundin som med en blick på klockan reste sig upp.

– Ursäkta mig, jag måste gå på presskonferensen. Om jag förstått saken rätt förhåller det sig alltså på följande sätt:

För det första är vår säkerhet mot ett sovjetiskt angrepp nu alltmer beroende av att NATO kommer till undsättning.

För det andra beror detta på att vi låtit försvaret svältfödas sedan 1970.

För det tredje finns det inga chanser att reparera skadorna.

För det fjärde kan vi inte säga något av detta offentligt.

– *Vad* ska jag säga på presskonferensen, när de frågar om ÖB:s syn på försvarsöverenskommelsen?

– Säg att jag med tillfredsställelse noterar att vi nu fått en real ökning av försvarsramen och hoppas att detta ska fortsätta vid 1992 års försvarsbeslut, som vi nu börjar planera inför, sade ÖB med ett tonfall som utsade att föredragning och diskussion var slut. Men Anders hade nu låtit alla hänsyn flyga och tog sista ordet:

TRENDBROTT

– Vi får hoppas, att vi får leva i fred till år 2000, då 92 års försvarsbeslut börjar ge effekt, sade han medan han samlade ihop overheadbilderna.

SOVANDE OCH VAKNA

FOA:s spelhåla, 15 april 1987

– Det hade varit bättre att låta honom sova, tänkte Katarina Larsson. Då hade man sluppit det där stirrandet.

Den långe flygmajoren, som för en minut sedan sovit fridfullt i sin stol nere i hörnet av spelsalen, var nu klarvaken och utsatte departementssekreteraren Katarina Larsson för en oblyg och närgången granskning. Det gjorde henne generad, och hon hade svårt att hålla tankarna samlade kring det hon skulle föredra. Hon hörde sin egen röst och tyckte plötsligt den lät främmande och onaturlig.

Det var inledningen till en övning med Regeringskansliet. Den ägde rum i studielaboratoriet – i dagligt tal kallat spelhålan – vid Försvarets forskningsanstalt på Östermalm. Major Nils Öhman från Internationella avdelningen i Försvarsdepartementet började nicka till redan när försvarsministern, utan större entusiasm, hälsade de övande välkomna. Han föll i djup sömn under statssekreterarens oinspirerade och något virriga inledning. Katarina, som var näst i tur att tala, såg hur kustartilleriöverstelöjtnanten Arnold Vogel puffade Nils i sidan några gånger men sedan med ett resignerat leende gav upp.

Katarina avskydde att tala utan att ha full uppmärksamhet. När hon fick ordet för en genomgång av totalförsvarets beredskapsgrader, tillgrip hon sitt favoritknep, började sitt anförande, talade högt och tydligt en minut, tystnade och tittade uppfordrande på den uppmärksamme. Normalt brukade syndaren reagera omedelbart, oavsett om han pratat med grannen, läst ovidkommande tjänsteskrivelser eller slumrat. I det här fallet tog det tjugo sekunders stirrande, efter hand av alltfler i salen och en skadeglad teatervisning från Vogel: – Nils, vakna! innan det blev någon effekt. För Nils hade några dygns förberedelsearbete för övningen i kroppen, varvat med båtutrustningsjobb för att få *Elida* i sjön.

Han hämtade sig efter en stund från den pinsamma chocken, men även sedan ansiktsfärgen blivit normal var adrenalinhalten tillräcklig för att hålla honom vaken. Det irriterade honom först; de här inledande genomgångarna var alltid en massa rundtugg, fan, han kunde väl få sova och slippa höra på en självsäker politisk karriärtjej.

Motvilligt måste han erkänna att hon faktiskt redde ut begrep-

pen bättre än han någon gång hört. Det var inte bara sakligt korrekt och lättfattligt disponerat. Hon hade också en viss respektlös distans till ämnet som var välgörande.

Välgörande var det också att se på henne. Hon var tämligen lång och verkade smidig och välgymnastiserad, även om kroppsformerna doldes ganska effektivt av den trista byråkratdräkten. Mellanblont hår, gröna ögon, rak näsa...

Det var nu Nils utforskning blev så påtaglig att Katarina tyckte han stirrade. Lyckligtvis märkte han hennes förlägenhet, log ett urskuldande leende (mycket vackert, tänkte hon), slöt ögonen och försökte föreställa sig henne naken i *Elidas* sittbrunn, samt somnade igen. Den här gången fick han sova i fred.

Vid första rasten gick Nils och bad om ursäkt för sin ouppmärksamhet. Men den påtagliga uppmärksamheten på hennes person stod han för och fortsatte med. Hon tyckte inte illa om det och kände sig till sin förvåning barnsligt glad åt att hamna i samma arbetsgrupp under eftermiddagens krigsspel.

De åt middag tillsammans i Garnisonens fasansfullt sterila matsal och utbytte erfarenheter av det första speldraget. Fienden hade angripit Sverige överraskande, luftlandsatt och landstigit på ömse sidor om Stockholm. Tidsplanen för övningen hade raskt sparat ur, eftersom de övande politikerna med kabinettssekreterare och statssekreterare i spetsen hade ifrågasatt den av övningsledningen (anförd av en pensionerad general) tillverkade förutsättningen, enligt vilken regeringen fattat mobiliseringsbeslut mycket sent. Katarina, som trots sin ungdom genomgått Försvarshögskolan, var också kritisk.

– Den här misstron mot politikerna är obefogad och stötande. På FHS var många militärer ofta mer försiktiga än de civila när det gällde att höja beredskapen.

– Så mycket värre! Då kommer civila och militära ”duvor” att hetsa varandra till fullständig passivitet. Se hur det gått i ubåtskriserna.

– Sa du ”duvor”? hojtade en gladlynt röst. Det var Arnold Vogel som just passerade med kaffekoppen i handen. Får man slå sig ned hos turturduvorna? Ni tycks ha svalt ömsesidigt tillfogade oförrätter? Mer än maträtterna åtminstone.

Hans blick på de orörda tallrikarna var mer än lovligt menande, men Nils kände sig egentligen inte stött. Snarare lätt upphetsad, som när kamraterna i barndomen retat honom för någon tjejk och råkat pricka rätt.

Nils förklarade, att de talade om misslyckande i ubåtskriserna. Katarina var tvungen att medge att man på politiskt håll var utomordentligt försiktig med att ta ställning.

TRENDBROTT

– Men så länge det inte finns bevis för nationaliteten...

– Det finns det, avbröt Nils med munnen full av spagetti. Men man kryper bakom det här med diplomatisk protest. Om vi exempelvis får ljudbevis på att en Whiskey passerat en av våra slingor vet vi att det är en rysk eller polsk. Det kan vi väl för helvete säga, även om vi inte kan lämna en diplomatisk protest!

– Har vi sådana bevis? frågade Katarina nyfiket.

– Ja, eller motsvarande lika säkra, sade Nils undvikande. Men eftersom de militära myndigheterna flera gånger fick fan för att de kom med alarmerande rapporter har de börjat sila hårdare utan att tänka på att det silas lika hårt på regeringsnivå fortfarande. Där har du duvornas onda cirkel.

– Men i U 137-affären visade vi ju ändå upp en fast attityd och ett enigt militärt och politiskt agerande, sade Vogel.

– Skitprat! Nils hann inte svälja lättölen som sprutade över hans tallrik. Förlåt! Det finns ett gammalt talesätt inom försvaret att befälsföring ska präglas av fasthet och välvilja. Vi borde ha visat fasthet mot Sovjetunionen och ubåtens politiska ledning, välvilja mot de sjömän som råkat in i den pinsamma situationen. Nu blev det i stället flathet och illvilja. Flathet mot Sovjet och illvilja mot besättningen som naturligtvis skrämdes från vettet av dom stridskåta maskeringsmålade kustartilleristerna som lekte krig runt omkring. Jag...

– Det var fallskärmsjägare också, sade Vogel småleende åt Nils upphetsning, men denne lät sig inte hejda.

– Jag ger mig fan på att om det blir en verklig kris med ultimativa krav och sånt, så kommer vi att lika beskäftigt fjanta runt för att hitta ett sätt att rädda ansiktet på alla parter.

– Kan du förneka att vi väckt internationell respekt för vårt fasta agerande? frågade Arnold, nu betydligt allvarigare.

– Respekt? I det internationella ryggdunkaretablissemanget möjligen, åtminstone i officiella tal. Och kanske bland dina folkrättskompisar. Men fråga strategiska experter i väst mellan skål och vägg. Eller vanliga svenskar, inte partifolk eller vänsterintellektuella. Ryssarna behöver vi inte fråga, det har vi ju sett vilken respekt dom fick för oss. Fast dom har ju ingen anledning att kritisera vårt handlande. Vogel försökte avbryta, men nu hade Nils fått upp ångan.

– Det vore förresten intressant att veta hur det blev som det blev. Vanlig normal svensk klantighet eller förräderi? Det första förslår ett bra tag, men det måste ju finnas treholar även i Sverige. Och om det var något tillfälle då de borde ha aktiverats så var det väl efter grundstötningen i Gåsefjärden. Undrar om Säpo tittat på det här. Såg du

någon mullvad i operationsledningen, Arnold?

– Du har förläst dig på spionromaner, unge vän, sade Vogel strävt. Katarina bestämde att det var tid att växla ämne.

– Det är en sak jag inte förstår från dagens spel. För tio år sedan åkte jag hovercraft över Engelska kanalen. Vi var flera hundra människor ombord. I dagens speldrag gick allt över Östersjön på vanliga båtar som behövde ett par meters vattendjup. Jag tog upp det där med svävare, men ingen var det minsta intresserad, jag fick inte ens ett svar.

– Tre orsaker, svarade Vogel. Ett: Du är kvinna, och en kvinnas frågor om militär teknik och taktik är à priori okunniga. Två: Svävarna passar inte in i operatörernas metodiska beräkningar av fiendens styrketillväxt. Tre: Svävarna stjälpur vår föreställning om att det bara går att göra en kustinvasion åt gången. Slutsats: Ha med svävarna i tekniska underrättelseorienteringar men var väldigt nogga med att de inte slinker in i de strategiska studierna. Ursäkta mig, jag måste över till Karenius, han ville byta några ord inför morgondagen.

Han tog sin kopp och gick bort till biträdande kabinettssekreteraren som satt ensam vid ett bord i bortre änden av matsalen.

– Jag blir aldrig klok på honom, sade Nils. Rik som ett troll på ärvda pengar, med i svängen, men går ändå och knegar i kommissen. Cynisk och respektlös för det mesta men får såna där anfall av sårad prestige. Han satt i operationsledningen 1980–1984. Verkade ha präktigt dåligt samvete för U 137. Synd att jag aldrig hann ta upp Hårsfjärden.

– Tycker du inte att du klampat runt i porslinsbutiken tillräckligt? sade Katarina halvt förebrående, halvt beundrande.

De övergick till att berätta om sig själva. Katarina beskrev sin ”karriär”, Nils berättade tämligen öppenlydligt om sitt familjeliv. Han kände sig som en person i en ”min-fru-förstår-mig-inte”-melodram, men Katarina fann det inte alls löjligt.

Efter middagen ringde Nils hem och meddelade att han var tvungen att jobba extra några timmar med att ta fram underlag för morgondagens speldrag. Det var sant i och för sig, men inte hela sanningen.

DJUPANALYS

Karlskrona, juni 1987

– Och varför passerade de aldrig ut igen, tror du? frågade Strömberg.

Bäck stirrade på honom ett ögonblick, oförstående.

– Menar du att...

– Just det. De finns här, i månader eller ännu längre. Och när de går ut igen så finns det inget samband med ingången kanske ett halv-

år tidigare.

Det var ett underligt par som satt i det bekväma köket i en stor våning i Karlskronas äldre delar, en bit bakom örlogsbasen. Andreas Bäck var journalist, Bert Strömberg var kommandörkapten och stabschef på basen, andreman efter örlogsbaschefen. Likt Nils-Erik Bernér i Vaxholm var han en plikttrogen officer som aldrig hade ifrågasatt sina order eller militärledningens absoluta suveränitet. Inte förrän de två senaste åren.

Strömberg var en utomordentligt intelligent man, utrustad med den sorts intelligens som inte undertrycker tvivel och självkritik när detta är befogat. Och när både tvivel och självkritik hade anmält sig, började han fundera:

Trots att både hans personal och hans instrument under de senaste åren givit allt tydligare tecken på att något passerade ut och in i skärgården, blev det inga reaktioner, varken från milostaben i Kristianstad eller från Stockholm. Den senaste stora aktionen var 1984, med minor, sjunkbomber, helikoptrar och närmast krigstillstånd.

Ändå var indikationerna då bara en bråkdel så säkra som under de senaste åren. Strömberg ville inte ens kalla dem för indikationer längre, det var helt uppenbart att någonting fanns under ytan. Vecka efter vecka, ibland månad efter månad, hade rapporterna gått till Kristianstad med omedelbar kopia till försvarsstaben: Klara indikationer i slingor, uppklippta ubåtsnät, spår på stranden som slutade i intet och till och med en dykardräkt i en sommarstuga som inte gavs någon tillfredsställande förklaring.

Men inget hände. Den egna beredskapstroppen kommanderades ut med jämna mellanrum, ibland vaktade man ute på Sturkö eller vid Almö i ett par dygn, utan resultat. Aldrig några resultat.

– Det är samma förklaring som vid Oxdjupet, sade Strömberg till sin gode vän. De är kvar. Det är inte längre några kränkningar ute vid tolv milsgränsen eller ens vanliga intrång i skärgården. De går in och stannar. Du kan ju tänka dig ensliga mörka vikar ute vid Sturkö, där kan man ligga på botten i månader utan någon bemanning. Besättningen finns här någonstans, på hotellen som prydliga affärsmän, utan brytning, med perfekta papper.

– Då och då gör de ett utbyte, fortsatte han, och växlar nycklar till hyrbilen på någon restaurang i stan. Med dykardräkter ordentligt gömda någonstans. Så kan de gå ut med sin farkost igen och den gamla besättningen är kvar. Det är ett hopplöst läge för oss – vi kan inte hålla igång en stor aktion i de månader som det skulle ta. Vi är chanslösa till dess de en dag gör en tabbe.

Andreas Bäck var skakad. Han hade aldrig hört sin vän Ström-

berg så öppenhjärtig som den här kvällen.

De båda hade känt varandra i flera år. Bäck var journalist på en av Stockholmstidningarna, och hade fått kontakt med Strömberg av en tillfällighet flera år tidigare, när han sökt material till en serie artiklar om övertidsuttaget hos personalen inom marinen. Bäck var en samvetsgrann man, och hans absolut korrekta citat av Strömberg i artiklarna hade imponerat på kommandörkaptenen. Det var han inte van vid från journalister i dessa dagar.

Några månader senare hade Bäck fått ett förtroende av Strömberg, när det gällde några enkla detaljupplysningar – ett förtroende som Bäck inte missbrukat.

Det ena gav det andra, och kontakten fördjupades med åren. Strömberg visste att han kunde lita obrottsligt på Bäck. Dessutom gillade de varandra, de kunde prata i timmar om motorcyklar som de båda hade en gammal kärlek till.

Det fanns också ett annat skäl än förtroende som gjorde att Strömberg numera pratade nästan fullständigt uppriktigt med sin vän:

Med åren hade kommandörkaptenen kommit till slutsatsen att det fanns två sorters hemligstämplingar av uppgifter: Det som var befogat och det som stämplats på rutin. Det senare gjorde att han började göra något som militärer i alla tider ansett som omöjligt – han bedömde själv vilka uppgifter som var hemliga och vilka som kunde föras vidare i förtroende, oberoende av om allt var hemligstämplat. Det var, enligt Strömberg, det enda sättet att få den allmänna opinionen i landet att vakna för vad som höll på att hända.

– Men, frågade Bäck, om du nu har så här klara signaler och indikationer, varför drar ni inte igång en jakt, så att ni öppet kan gå ut med bevisen?

– Uppenbart politiskt omöjligt, svarade hans vän. Det finns ingen militärbefälhavare som i dag drar igång en ubåtsjakt utan oerhört tunga skäl, och knappast ens då.

– Du förstår, det finns ett klart motstånd från departementen, både av ekonomiska och av politiska skäl. Ubåtsjakter är för dyra och rädslan för misslyckade ubåtsjakter är enorm.

– Du sa departementen i pluralis, sade Bäck. Finns det fler inblandade än Försvarsdepartementet?

Strömberg sänkte rösten:

– UD, sade han. Du kan ju tänka dig vilket fruktansvärt slag för deras nedrustningspolitik, om vi verkligen skulle slå ut någon farkost på botten. Det kan helt enkelt inte accepteras.

Andreas Bäck skakade på huvudet, långsamt.